

פגישה עם דוד שחר

נילי סגל

לפני מספר שנים אמרה לי חברתי אריאלה דים: "את חייבת לקרוא את יום הרוזנת של דוד שחר. זה הספר הכי יפה שנכתב בשפה העברית בשנים האחרונות". עשיתי כדבריה, והלכתי שבי אחר יצירתו של שחר. חפשתי ומצאתי את סיפוריו (בין האקפים — על החלומות, שפמו של האפיפיור); קראתי את שני הספרים שקדמו ליום הרוזנת בסדרת היכל הכלים השבורים (קיץ בדרך הנביאים, המסע לאור כשדים); את הרומנים ירח הדבש והזהב וסוכן הוד מלכותו, ולאחרונה, את הרביעי בסדרת ה"היכל", נינגל.

ערב אחד, בשלהי קיץ תשמ"ג, שוב בזכותה של אריאלה, בקרתי בביתו של הסופר בירושלים. וראה זה פלא — קסם המילה הכתובה קם ועלה לנגד עיני — בעיניים החייכניות-הטובות, בקול החם, בחביבות ההליכות הג'נטלמניות. גבריאל לוריא? הדוד קלמן? הילד המספר? כולם כולם.

דוד שחר גר בדירה נעימה בבית דירות קטן, עשוי אבן, הטובל בשפע ירק ופרחי בוגונוויליה אדומים וסגולים. הוא קיבל את פנינו בלכביות והזמיננו לחדר-האורחים. מספר דקות לאחר שנתישבנו, הופיעה בדלת כלבה שחורה, דקת-רגלים וגבוהה. "בואי לינדה" שידלה הסופר, והיא נגשה אליו, מתחככת. "איזו כלבה היא?" שאלתי. "משהו בין איילה לחמור" ענה שחר בצחוק שובב. ולינדה יצאה כלעומת שבאה. המשכנו לשוחח, ומאחד הקירות הגיע קול שעון-קיר, שהקיש את השעה תשע. אריאלה הציעה שנתחיל בראיון ל"בצרון", שהיה מטרת ביקורנו, והיא עצמה תעבור

לחדר הסמוך. שחר קם ללוותה ושמעתיו מסביר לה כיצד להפעיל את מערכת הסטריאו. כששב לחדר-האורחים כבר הגיעו משם צלילי סונטה של מוצרט, וה"ראיון" התחיל. היה זה למעשה מונולוג שנשא דוד שחר, בקולו בעל-הגוונים החמים.

על הבקורת, "כהני-הספרות", ועל דברים שב"נפשו של המפרש"

מאחר ואינני שייך לא לאותה חברה ולא לאותו דור שהתחנך על הבקורת הספרותית, זה דווקא הועיל לי בחיים. כשהתחלתי לפרסם, לא חשבתי על בקורות. גם לא רציתי שמישהו מאלה שאני מכיר יקרא את מה שאני כותב. אז בכל זאת, כשפתאום הסתבר לי שגם כותבים עלי, זה... ככה... מילא אותי התפעלות ותמהון. אבל מה שלמדתי פה ושם במידה שקראתי דברי בקורת, זה שבדרך כלל הפירוש, אפשר לומר, מלמד על המפרש לא פחות מאשר על הטכסט המתפרש, ואולי יותר. אולי יותר הוא מלמד על המפרש מאשר על הטכסט. זה מלמד אותך מה מעניין אותו. הייתי אומר – התייחסות מהותית רצינית היא מאד נדירה. בעתונות בדרך כלל, אלה הם דברים שנכתבים כמו שנכתבות כתבות אחרות. פה קבע ילד בבריקה, שם בעל הֶקָה את אשתו, ופה יצא ספר. זה מסכם פחות או יותר מה שבאופנה באותה שעה. אבל במידה שיש דברים יותר רציניים – אז זה מלמד יותר על המתחולל בנפשו של המפרש. וכשזה לעצמו, זה חשוב. הם עושים דבר חשוב לספרות. אלה הם כהני הספרות שמעבירים את הספרות מדור לדור – במידה שהם עושים את זה ברצינות.

אני אדבר על מה שבזמנו הרשים אותי ביותר. בתחילת דרכי הרשימו אותי שני דברים והם – כמה מילים טובות שכתב עלי שופמן, וסדרת מאמרים של קורצוויל. זה ששופמן זקן, ושופמן היה אז כבר בסוף דרכו, טורח בכלל לקרוא צעירים, וגם למצוא בהם מעלות, זה נראה לי גדלות-נפש די נדירה. והתרגשתי מזה. והוא כתב דברים נרגשים עלי.

באשר לסדרת המאמרים של קורצוויל, שבהם הוא התייחס אלי – תוך כדי קריאתם עמדתי על דבר שלא חשבתי קודם. כפי שאמרתי לך, לא באתי לכתובה מתוך מחלקות-בקורת-ספרותית באוניברסיטה, ופתאום, כשקראתי את קורצוויל ראיתי שהוא מתייחס אל מה שאני כותב כאל איזה שהוא ביטוי לאמיתות חברתיות היסטוריות כוללניות. אני בכלל לא חשבתי לא על בקורת החברה, ולא על ההיסטוריה. אני סיפרתי סיפור שבו ראיתי אנשים וראיתי סיטואציות. בקשתי לצייר תמונות ממה שראיתי לנגד עיני, לתאר דמויות כאלה ואחרות שעניינן הוא עניין הפרט. אבל שזה בשביל קורצוויל משהו שמבטא כוללות חברתיות – בשבילי זה היה חידוש.

"ספרות זאת איננה לוגיקה. ספרות באה מן הקרבים"

כיום כמעט ואפשר להגיד אם את מדברת על בקורת... ואני מדבר על סוג מסויים של בקורת (שגם הוא מתפצל לאלף כיתות שונות), שהוא עלול אולי לקלקל דורות של סופרים ויוצרים בכוח. את אלו שינסו ליצור מנעולים למפתחות של הפרופסורים. יש ספנה כזאת באותו סוג מסויים של בקורת לגבי אותו סוג של

סופרים שניגשים לספרות כתוצאה מ־X שנות לימודים בפקולטה מסויימת. זאת אומרת, סופרים הניגשים לספרות מן הצד האינטלקטואלי וספרות זאת איננה לוגיקה. ספרות באה מן הקרביים.

טוב, יש סוג שלם של ספרות של אינטלקטואלים, שבמקום לשחק במשוואות גיאומטריות או אלגבראיות, עושים כביכול משוואות אנושיות. אבל ברגע שזאת משוואה, זה כבר לא אנושי. זה מאבד את המימד האנושי שלו. והאמת האנושית היא תמיד בפרט מסויים; בזמן מסויים ובמקום מסויים. זה לא בחלל הריק. ויש לה צבע מסויים, וטעם מסויים, וריח מסויים.

”כמו חץ שלוח באפלה. מישהו יקרא את זה אי־שם”

האמת היא שבשעת־הכתיבה אינני רואה לנגד עיני שום אדם מיוחד בתור הקורא הקיוחל. כשהתחלתי את דרְפִי, ידעתי שלא אל האנשים הגרים בשכונתי, ולא אל חברי לפיתה זה מכוון ומיועד, וזה גם לא טוב אם יפול לידיהם. זה היה כמו חץ שלוח באפלה. מישהו יקרא את זה אי־שם. באיזו חברה אחרת. כיום אני רואה לנגד עיני איזה שהוא קורא אידיאלי שאני חושב שטעמו דומה לטעמי. אין אדם מסויים, ואני יודע שבזה אולי אני תָּרִיג. לפעמים, אחרי כתיבה, אני רוצה שהנפשות האהובות עלי – בן, בת, אָשָה – או חבר – ימצאו עניין במה שכתבתי ופירסמתי, ושתהיה להם קוֹרֵת־רוח.

אגיד לך עוד משהו – אולי זה היה גורלי הטוב, אולי מזלי בכך שחייתי בעת ובעונה אחת בכמה עולמות מבלי להיות חלק אינטגרלי מאף אחד מהם, ולפיכך לא באתי אף פעם לידי דכדוך שחוג זה או אחר לא מפיר בי. לא רציתי שיפירו בי כסוֹפֵר. אותם האנשים שהיה לי אתם משא ומגע יומיומי. זה גם נתן לי איזו שהיא אפשרות של רִלְטִיבִצִיה של ערכים. מה שהיה קדוש בעיני חוג חילוני היה מוקצה מחמת מיאוס ואבות־אבי־הטומאה בשכונת־החֲרָדִים, במאה־שערים, שבה גרתי. כשנמצאו לי קוראים שנהנו, אז כל קורא היה בשבילי בבחינת מציאה.

ההצלחה שלי בצרפת הפתיעה אותי מאד. לא תיארתי לי אי־פעם שהיכל **הכלים השבורים** יתורגם. גם לא חייתי בעולם של תרגומים. לא, זה לא מפתיע. מפני שמאז שאני מכיר את עצמי, וביחוד בשלושים השנים האחרונות מאז שאני סופר, האקטואליה בארץ היתה גדושת מתחים פוליטיים, חברתיים, מלחמות בחוץ ובפנים, שבעצם תשומת־הלב הופנתה לאותה הכתיבה ששיקפה במישורין, ובשפה ברורה לכל נפש, את אותן האקטואליות. וזה הרבה יותר קל לקריאה, ויותר עונה על השאלות הספציפיות המתעוררות באותה שעה. מבחינה זו, פלא הוא שמתפנים לקרוא אותי.

”ספרות היא אמנות. היא הראי של נפש האדם”

אני חושב שאחד הנזקים החמורים ביותר שנגרמו לספרות באשר היא אמנות (אני לא מדבר על הספרות באשר היא עתונאות או פרופגנדה) נגרמו מגישתו היסודית של סארטר *Littérature engagée*. ברגע שהספרות משרתת דבר כל שהוא, ויהי הטוב ביותר בעולם, ברגע שהיא משרתת את האידיאות החברתיות, או את עלייתו לשלטון של עסקן זה או אחר, או מהפכה פוליטית או חברתית, ברגע שהיא משרתת, היא חדלה מלהיות אמנות. אז ערכה הוא ככלי. וברגע

שהמטרה הושגה, הפְּלִי בְּטֵל. ומה גם שבימינו הפוליטיקה היא הלא הסרטן של העולם המודרני. עכשיו, אני לא אומר שלסופר אין דעות פוליטיות. כל סופר באשר הוא אדם, באשר הוא אזרח, יש לו דעות משלו. אבל ברגע שהוא משתמש בספרות כדי להוכיח תְּיָזָה, הוא כבר נכשל. **כי הספרות לא באה להוכיח תְּיָזָה!** להוכיח תְּיָזָה נכתבים דוקטורטים ומאמרים; מאמרים ראשיים. **ספרות היא אמנות. היא הראי של נפש האדם. ונפש האדם לא נועדה להוכיח תְּיָזָה חברתית.**

היו סופרים גדולים שהתייחסו לבעיות. גם אני מתייחס. אבל ההתייחסות הזאת היתה פועל יוצא של אותם הגיבורים שהיו חיים. אבל כשהגיבורים אינם אלא מְרִיזֵנוֹת להוכחת תְּיָזָה זה כשלון. זאת לא ספרות.

כאן שינה דוד שחר את נושא השיחה ושאל לשלומה של אריאלה בחדר הסמוך. "אולי נעשה לה כוס תה?" הוא הציע, והוסיף — "עכשיו, ברשותך, אני אשים מים לקפה, או תה?" ולאחר ההפסקה הקצרה של קפה, תה, ושוקולד "ספלנדיד", חזרה אריאלה לאוסף תקליטיו של מְאִיר, בְּנוֹ של הסופר, ואנו לשיחתנו.

"על החלומות במימד הגעגועי של המילה"

כפי הנראה זה לא בכדי שקובץ הסיפורים הראשון שלי נקרא **על החלומות**. על החלומות, בכל המובנים המקובלים של המילה. הן במובן הפיזי, והן במובניה האחרים. אני מאמין בחלומות בכל הרמות. החל ברמה הפרוידינית, אם את רוצה, היונגיינית, וכלה באחרות. מכל מקום, אינני חושב שיש הרבה טעם לחיים בלי המימד החלומי. זה מאד Flat (כמו שאומרים "אצלנו בניירורק")... דרך אגב, זה גם מה שכל כך חסר לי באמנות בת־זמננו, ולא דוקא בשיר ובסיפור. גם בציור ובמוסיקה נעדר המימד הזה.

כשאני מדבר על חלומות, אני מדבר במימד הגעגועי של המילה. התייחסתי לזה הרבה בסדרת **היכל הכלים השבורים**.

ד. סדן: "שחר, אצלך תמיד יש משוגעים. איפה אתה מוצא את כל המשוגעים

האלו?!"

מעניין, זה מעניין מה שאת אומרת (בתגובה להערתי שבין דמויות-השיא של שחר ניתן למצוא את הנשים: הָאֵם, גִּינְטִילָה, גְּמִילָה, אוריתה, אשת בעלת האוב ועוד. דמויות קורנות-אור, חפשיות, ש"נקרע צוהר [בעיניהן] אל המימד הרביעי"). זוהי כמעט הוכחה מתמטית למה שאמרת לך שהפירוש מעיד על המפרש. קבעו עובדות על פי דמויות הנשים שלי. עתונאי אחד אפילו שאל או תי אם אני שונא־נשים... טוב, כך הוא קרא. אמרתי לו, אני דוקא אוהב נשים... כפי הנראה מפרש כל מפרש בהתאם לנטיותיו שלו. אני רואה דברים ומצייר אותם. עכשיו, כל אחד שופט את הציור לפי מה שהוא רואה. ומה שהוא רואה — זה עיני המביט.

רוב החצים שהופנו נגדי, החל בְּתִמְרָה (סוכן הוד מלכותו) וכלה בנשים אחרות, טענו שאני אנטי־פמיניסט. וכל הגישה הזאת פסולה מעיקרה. כי להגיד פמיניסט או אנטי־פמיניסט זה בדיוק כמו להגיד אנטי־לבן או פרו־לבן, אנטי־שחור או פרו־שחור, זה כבר כשלעצמו גזענות. זה כבר אֶפְרוֹרִי רוצה להגיד שאֶלָּה טובים ושאֶלָּה רעים. השאלה היא רק מי. אחד שהלבנים הם רעים, והשני שהשחורים. זה אותו דבר בנושא הפמיניזם. השאלה איננה לבן או שחור, גבר או אשה — השאלה היא

לגבי טיבו ואופיו של אדם מסויים, של אשה מסויימת, זו או אחרת. מי הגבר ומי האישה? תמיד צריך לבחון כל אחד לגופו וכל אחת לגופה.

הכל זה עניין של פירוש. הנה סדן, כשפגש אותי במקרה אמר לי – "שחר, אצלך תמיד יש משוגעים. מאיפה אתה מוצא את כל המשוגעים האלו?" זאת אומרת, שמה שאת קוראת "מימד רביעי" (על פי הסיפור "אשת בעלת-האוב"), הוא רואה כשגעון. אני לא אומר שזה לא שגעון, אבל זה מעין עניין של labeling. איזו תווית את מדביקה לזה. מאחר שזה חריג, זה משוגע. וזה גם מעיק עליהם. ברגע שאמרת משוגע – נפתרת הבעיה. אז מקומו בבית-משוגעים. שלא יפריע לני. זה גם משחרר. זה מימד של שחרור.

"אני לא מבקש לאשש שום תיזה-קבלית"

תתייחסי לקריאה (בתגובה להערתי שהרבה נכתב על יסודות קבליים ביצירתו), מפני שאלה שיוצאים מהקבלה מחפשים במה שאני כותב את האישוש לתיזות הקבליות שלהם. אני לא מבקש לאשש שום תיזה קבלית. אם הם רוצים – שיאששו. אז טוב שהיצירה משמשת גם חומר לזה. אבל זאת לא המטרה ולא התכלית. ולא לשם זה נכתב. אבל זה, דרך אגב, דברים שנעשים בכל התחומים. סוציולוגים בודקים ספרות כדי להוכיח תיזה בסוציולוגיה, פסיכו-אנליטיקאים כדי להוכיח תיזה פסיכו-אנליטית. זו זכותם, ואני מאד מאד מכבד את השגיהם. אבל אין אלו נוגעים לאמנות שביצירה.

"באיזו מידה יש אמת חיים ואמת רגשית ואמת מחשבות"

המילה המקובלת בספרות, לא רק אצלנו, אבל גם בעולם, היא – ספרות טובה או לא טובה. כשאומרים טובה או לא טובה, יש בזה מן הגוון המוסרי. או שזה תפוח שטוב לאכול אותו, או לא טוב לאכול אותו. לדעתי זו היא ראייה חד-צדדית. כלומר – צריך להתייחס, כמו שבזמנו, נאמר, "ה' תורתך אמת". כלומר, באיזו מידה יש ביצירה אמת חיים ואמת רגשית ואמת מחשבות. אם יש בזה הדבר הזה, הרי הספרות עומדת. היא עומדת כמו כל דבר שיש בו אמת חיים. אם זו העמדת פנים וכל מיני ציוצים וכל מיני מזמורים, אז זה חולף עם האופנה. זה לא יישאר. זה המבחן. המבחן הוא באיזו מידה יש שם אמת חיים, אמת מחשבה, אמת פנימית, ועוד משהו מעל ומעבר: מן הפלא אשר במקצו ורגיל, ומן הנסתר אשר בגלוי-לכל-עין.

תחושה מפחידה ומופלאה היתה זו. מבעד לגולת-האבן אותה מצא דודי קלמן בחפושיו אחר "שורש הדברים", [...] מבעד לאבן אחת ויחידה זו, אשר דוגמתה לא ראיתי עד אז, וכמוה איני עתיד למצוא עוד לעולם – נראה הכל: העיר העתיקה על חומתה ועל מגדל-דוד הניבט מרחוק ועל מסגד עומר ועל צריחי כל כנסיותיה וכיפותיה, ועל הרהזותיה ועל טור-מלכא, ועל בתי העיר החדשה ועל השמים הבהירים הנקיים מכל עב, נראה הכל, אמרתי, צלול וקיים ועומד ומוסבר מתוך עצמו ונובע מתוך עצמו, כאילו אין אני ילד אחד, מן כרייה קטנה המציצה על המרחב המקיף אותה, אלא נהפוך הוא: ירושלים כולה על ההרים סביב לה, על המרחב כולו הסובב את ההרים ואת השמים, כל אלה שרויים בתוכי, וגופי הוא שמקיף אותם סביב, ומתוכו הם נובעים, ובתוכו הם קיימים.